

Uniwersytet Rzeszowski. Wydział Pedagogiczny

WALDEMAR FURMANEK

furmanek@ur.edu.pl

Konsekwencje merytoryczne twierdzenia „praca jest wartością” dla pedagogiki pracy

Substantive Implications of the Statement “Work is the Value” for Pedagogy of Work

STRESZCZENIE

Przyjęte w humanistycznej pedagogice pracy twierdzenie, że praca człowieka jest wartością i terenem urzeczywistniania wartości, ciągle wymaga interpretacji. Autor artykułu podejmuje takie zadanie, ukazując swoiste cechy pracy ludzkiej. Ukazanie pracy człowieka w perspektywie aksjologicznej i etycznej wskazuje, że jest ona zjawiskiem, dzięki któremu dokonują się przemiany w samym człowieku i w jego środowisku. To zaś powinna wykorzystywać pedagogika do wspomaganie człowieka w jego całościowym rozwoju.

Słowa kluczowe: praca człowieka; wartości; antywartości; aksjologia; kultura

WPROWADZENIE

Humanistyczna pedagogika pracy – jako dyscyplina pedagogiki współczesnej¹ – przyjmuje założenia metodologiczne wskazujące na jej wieloparadygmatyczność (por. Furmanek 2002; Furmanek 2003, s. 132–144). W systemie tych paradygmatów istotne miejsce zajmuje paradygmat aksjologiczny współczesnej pedagogiki pracy. Jego treść jest przedstawiana w kilku różnych wersjach (Furmanek 2013b).

¹ Warto zauważyć polemikę, jaka ma miejsce w związku z naukowością pedagogiki pracy (por. Stańczyk 2013; Furmanek 2013b).

Przyjęcie tego paradygmatu rodzi określone konsekwencje. Wskazać je można poprzez analizę merytoryczną m.in. następujących problemów: człowiek, jako osoba; prymat człowieka nad pracą; praca człowieka (osoby) jako kategoria aksjologiczna; praca jako źródło zagrożeń dla człowieka i jego rozwoju; wychowanie ku wartościom pracy, przez pracę, ku pracy i w pracy dziedzinami wychowania współczesnego człowieka.

Banalne jest stwierdzenie, że kategoria naukowa „praca człowieka” stanowi podstawę merytoryczną i metodologiczną w wyznaczeniu granic pola poznawczego oraz określeniu tożsamości tej dyscypliny naukowej. Niestety, nazbyt często posługujemy się w tym przypadku rozumieniem pojęcia „praca” w znaczeniu marksowskim lub liberalnym. Pomija się natomiast najczęściej m.in. aspekty aksjologiczne pracy ludzkiej. W obrębie tego opracowania przyjmujemy, że praca jest wartością, dzięki której urzeczywistniają się inne wartości (por. Furmanek 2013c). W tym ujęciu praca ludzka jest splotem postępowań uzewnętrznianych w aktywności człowieka i jego wielorakim doświadczaniu aksjologicznym.

W podanym wyżej określeniu pracy ludzkiej wykorzystujemy pojęcie postępowania, które interpretujemy w dalszej części tego opracowania. Wskazujemy przez to, że praca jest działalnością sensowną, działalnością rozumną człowieka, wynikającą z jego dobrej woli, i jako taka stanowi teren urzeczywistniania wartości (por. Furmanek 2013c).

W badaniach humanistycznej pedagogiki pracy interesuje nas, co i dlaczego czyni człowiek w procesach pracy i poza nią oraz to, jak te postępowania wpływają na dokonujące się przeobrażenia w jego psychice (jako całości fizyczno-duchowej), a także w jego otoczeniu. Szczególnym obiektem zainteresowań jest to, jak praca człowieka wpływa na jakość życia w wielorakim rozumieniu tej ważnej dla aksjologii pedagogiki kategorii².

PEDAGOGIKA PRACY A INNE DZIEDZINY PEDAGOGIKI

1. Pedagogika pracy dyscypliną humanistyczną

Najogólniej humanistyką nazywa się systematyczne i historyczne nauki o kulturze. Humanistyka – w stosunku do całego przyrodoznawstwa – dąży do określenia swojej autonomiczności. Nie jest to zadanie łatwe choćby dlatego, że nauki humanistyczne w szerokim ujęciu obejmują:

² Jakość życia jest kategorią nie tylko ekonomiczną, socjologiczną, ale także pedagogiczną i psychologiczną. W każdym z tych przypadków jest inaczej ujmowana i interpretowana. Przykładowo w psychologii pozytywnej wiąże się ją z pojęciami: „dobre życie”, „szczęśliwe życie” (por. Furmanek [w druku]).

- dyscypliny interesujące się człowiekiem i społeczeństwem. Należą tutaj: psychologia (w pewnej części), a dalej socjologia, etnologia, antropologia i nauki społeczno-ekonomiczne,
- dyscypliny o wytworach kulturowych człowieka. Trzeba tutaj zaliczyć: nauki prawnicze, religię, etykę, sztukę i nauki filologiczne,
- dyscypliny zajmujące się dziejami człowieka społecznego i jego wytworami, np. nauki historyczne.

Pedagogika, a w jej zakresie pedagogika pracy jako nauka o wielorakich zjawiskach wychowania, musi być powiązana: z naukami przyrodniczymi przez fakt, że człowiek jest częścią natury; z naukami społecznymi przez fakt, że człowiek jest istotą społeczną i żyje w określonej społeczności, wśród konkretnych uwarunkowań społecznych. Pedagogika wiąże się z naukami humanistycznymi, gdyż człowiek jest istotą duchową i przekształca naturę, czyniąc z niej dzieła kultury. Dzięki duchowości jest on nie tylko twórcą kultury, ale też żyje i rozwija się dzięki kulturze.

Wyniki ludzkiej pracy mają zarówno charakter materialny, jak i niematerialny. Mówimy o wytworach i utworach (np. utworach cyfrowych), które – niezależnie od ich charakteru – są wartościami i jako takie zmieniają przestrzeń aksjologiczną człowieka.

Tym, co najczęściej uważa się za podstawę rozróżnienia humanistyki od przyrodoznawstwa, jest jednak sposób opisu i wyjaśniania (czy rozumienia?!) zjawisk i przedmiotu badań. W naturze wyodrębnia się substancje martwe, żywe i te, które myślą, dokonują wolnych wyborów, działają rozumnie i tworzą kulturę. Nie ulega wątpliwości, że do trzeciej grupy należy wyłącznie człowiek. Przyjąć trzeba, że jest to – z punktu widzenia ontologicznego i epistemologicznego – wyróżniony dla nauk pedagogicznych obiekt badań. Jego znaczenie w badaniach współczesnej pedagogiki pracy jest priorytetowe. Zwracamy na to uwagę w dalszej części tego opracowania. Od wyników badań nad człowiekiem w istocie zależy dalszy rozwój nauk pedagogicznych.

2. Wartości w pracy i użytkowaniu jej wyników obiektem badań pedagogiki pracy

Wartości w pedagogice dookreślają humanistyczne wymiary pedagogiki współczesnej. Dla pedagogiki wartości ważne są pytania dotyczące określenia aksjologicznej istoty człowieka, dokładniej zaś pytania, na które poszukuje odpowiedzi filozofia człowieka: jak wyjaśnić istotę, określić i zdefiniować człowieczeństwo? Zauważamy to wtedy, gdy podejmujemy analizę miejsca pedagogiki w rodzinie dyscyplin naukowych, w tym miejsca wartości w humanistycznych orientacjach pedagogicznych (Furmanek 2010a, s. 135–148).

Dla humanistycznej pedagogiki pracy ważne są pytania dotyczące określenia aksjologicznej istoty człowieka. Szczególnie zaś te, na które poszukuje odpo-

wiedzi filozofia człowieka: 1) jak wyjaśnić istotę, określić i zdefiniować człowieczeństwo?, 2) jakie jest miejsce wielorakich form działalności człowieka w procesach wprowadzania go w świat wartości, formowania i obrony własnej przestrzeni aksjologicznej?

Wartości w badaniach humanistycznych występują w dwojakiej funkcji: jako przedmiot badań i jako podstawa do wartościowania tej sytuacji. To one decydują o ich odrębności metodologicznej i epistemologicznej. Badanie systemów postępowania człowieka w zróżnicowanych sytuacjach ujawnia wartości preferowane przez człowieka, pozwala zrozumieć i poznać człowieka.

Praca jest zjawiskiem kulturowym i cywilizacyjnym. Badania splotów postępowania, jakie ona obejmuje, należą do problematyki humanistycznej pedagogiki pracy, przede wszystkim z uwagi na ich sens.

3. Antywartości. Negatywne zjawiska aksjologiczne

Rzeczywistość aksjologiczną każdego człowieka tworzą nie tylko wartości uznane za pozytywne, ale także wartości negatywne (antywartości). Współczesność charakteryzuje się dziś m.in. wielką dynamiką promocji antywartości (Furmanek 2013d, s. 11–35). Zagrożone są wszystkie wartości obecne w przestrzeni aksjologicznej, w tym prawda, wolność, odpowiedzialność i godność osób pracujących (Furmanek 2008, s. 98–114; Furmanek 2013a, s. 166–177).

Obecność antywartości szczególnie wyraziście ujawnia się już w fazie ich identyfikowania i opisywania sytuacji aksjologicznych, jakie występują w pracy. Nowomowa jest tutaj tylko jednym ze zjawisk znaczących. Przeinaczanie znaczenia kategorii aksjologicznych, banalizowanie i ignorowanie wartości, anomia i relatywizm wartości oraz analfabetyzm aksjologiczny to zjawiska ukazujące nowe pola badań wartości w pedagogice pracy.

KONSEKWENCJE MERYTORYCZNE UJMOWANIA PRACY JAKO WARTOŚCI

1. Człowiek w centrum zainteresowań badawczych pedagogiki pracy (homocentryzm)

Należy uświadomić sobie znaczący sens stwierdzenia, że przedmiotem badań pedagogiki pracy jest człowiek. Skoro praca jest działalnością człowieka, to ma ona wyróżniające ją właściwości. Pierwszą niezaprzeczalnie istotną refleksją jest tutaj stwierdzenie, że właściwości ludzkiej działalności wynikają z samej odmienności podmiotu pracy jako bytu, z immanentnych cech człowieka. Warto i należy jednak zaznaczyć, że w badaniach pedagogicznych mamy do czynienia z podmiotem/człowiekiem, który jest nie tylko centrum owych relacji wychowawczych, ale jest też ich twórcą i przez niego są one ukierunkowywane. To sprawia, że pedagogika pracy musi przyjmować ten szczególny взгляд badań.

Wartości w pedagogice, chociaż nikt nie neguje ich znaczenia, ciągle jeszcze przyjmowane są jako pomocniczy, uzupełniający przedmiot badań głównych problemów pedagogicznych. Pogląd taki nie jest możliwy do zaakceptowania. Wartości stanowią bowiem świat rzeczywistości człowieka, podmiotu i centrum zainteresowań wszystkich nauk pedagogicznych. Skoro człowiek żyje w świecie wartości, a one wpływają oraz określają charakter jego życia i stan rozwoju, konieczne jest przyjęcie innego kierunku badań.

Już pytanie pierwsze, kim jest człowiek, analizowane w kontekście pytań o to, co znaczy stawać się człowiekiem, rozwijać swoje człowieczeństwo, uświadamia potrzebę odmiennego widzenia zjawisk pedagogicznych, wynikającego z konieczności ujmowania ich w kontekście wartości. Edukacja wiąże się zawsze z wartościami, a dokładniej z wprowadzaniem wychowanków w świat wartości. Wielostronny rozwój ucznia wymaga, aby realizowany był on wokół wartości, gdyż to one przenikają wszystkie zjawiska pedagogiczne, są rdzeniem procesów pedagogicznych.

Konieczne jest podejście holistyczne, traktujące człowieka jako całość, którą modelowo opisać można w trzech podsystemach: życia biotycznego, życia psychicznego i życia duchowego. Założenia metodologii nie mogą w badaniach nad człowiekiem zredukować jakiegokolwiek jego wymiaru.

2. Postępowanie człowieka

Pedagogikę pracy interesują nie tylko zachowania, ale i postępowanie człowieka, dlatego że w nich i przez nie ujawnia on swoje dla siebie, jako osoby, właściwości; to w nich i przez nie człowiek nie tylko ujawnia siebie, swoje niepowtarzalne jednorazowo – w całym okresie swego istnienia – określone wymiary człowieczeństwa (autonomiczność), ale również sam staje się poniekąd coraz to innym człowiekiem (kognitywizm), buduje siebie i rozwija swoje człowieczeństwo, ujawniając je w działaniach (transakcyjność).

Z tego powodu niezwykle ważną kwestią jest to, jak opisujemy człowieka. Kategoria naukowa „człowiek” definiuje tożsamość pedagogiki pracy jako nauki humanistycznej i społecznej. Przedmiotem zainteresowania pedagogiki pracy jest bowiem także społeczne funkcjonowanie człowieka.

Pedagogika ujmuje człowieka w aspekcie stawania się, ale musi poznać istotę człowieka, czyli odpowiedzieć na pytanie, kim on jest. Dopiero wtedy może odpowiadać na pytania o źródła (skąd?) i o cele (dokąd?). W tym kontekście oczywiste są pytania o to, dokąd powinno zmierzać wychowanie, jakie są podstawy tego rodzaju działalności i co jest ich istotą. Odpowiedź na te pytania daje podstawę uznania autonomii danej nauki (Nowak 2000, s. 57).

Eksponując człowieka jako podmiot pracy, ukierunkowujemy nasze myślenie na paradygmat bezwzględnej konieczności prymatu człowieka nad jego pra-

ca, bo tylko człowiek – spośród wielości bytów zwanych żywymi – jest zdolny do realizacji pracy. „Praca wyróżnia człowieka wśród reszty stworzeń – tylko człowiek jest do niej zdolny i tylko człowiek ją wykonuje, wypełniając równocześnie pracą swoje bytowanie na ziemi” – pisał Jan Paweł II.

Praca ma moc zmianotwórczą – zmienia człowieka i środowisko jego pracy. Kim jest ten tajemniczy twórca, podmiot i użytkownik owoców pracy? Z doświadczeń codziennych wiemy, iż podejmowana przez człowieka działalność i uzyskiwane w niej wyniki ukazują wielkość człowieka³.

3. Praca jest wartością

Przywołany wyżej fakt, że praca jest wartością szczególną w systemie aksjologicznym człowieka powoduje, że w pedagogice pracy eksponujemy to wszystko, co ukazuje głębię treści i pedagogiczne znaczenie tej wartości. Oznacza to, że moc zmianotwórczą wartości odnosimy do takiego wielowymiarowego wspomaganie człowieka we wszystkich procesach jego rozwoju, dzięki którym człowiek (wychowanek) rozwinię kompetencje do rozpoznawania, opisywania i wartościowania potencjału aksjologicznego pracy, zrozumie jej sens osobowy i wspólnotowy oraz przyjmie te wartości do własnej przestrzeni aksjologicznej. Najważniejszym problemem pedagogicznym jest doprowadzenie wychowanka do takiego poziomu rozwoju, w którym będzie on samodzielnie i dobrowolnie dążył do urzeczywistniania wartości pracy w swojej życiowej aktywności (dojrzałość aksjologiczna).

Wprowadzanie wychowanków w świat wartości to kluczowy problem dla edukacji szkolnej. Świadomość trudności, jakie na tej drodze się piętrzą, pozwala racjonalizować problematykę badań w tym zakresie.

Wartości są kategorią edukacji i nauk o niej. Stanowią źródło inspiracji i dyrektyw. Dlatego trzeba wszystko czynić, żeby wartości mogły być rozpoznane, rozumiane, akceptowane i respektowane (Denek 2001, s. 14). Wartości występują w działalności pedagogicznej przede wszystkim jako system norm rzutujących na poczynania nauczycieli i uczniów. W tych procesach odwołujemy się do wartości, które uczniowie mogą zaakceptować, a nawet identyfikować się z nimi. Nie ma wychowania bez wartości. Wychowanie bez wartości staje się pustym dźwiękiem, który nawet mimo silnego rozkołysania nie wyda oczekiwanych dźwięków. Wychowanie musi prowadzić do głębi człowieczeństwa, które jest treścią życia osoby, jej integralnego rozwoju, który ostatecznie jest wyznaczony przez urzeczywistnianie najwyższych wartości i dążenie do Absolutu (Chalaś 2003, s. 41–42).

³ Wielość poglądów na istotę człowieka owocuje różnorodnością psychologicznych obrazów człowieka, które – odniesione do zjawisk pedagogiki – ukazują podstawowe kierunki jej przemian, opisują poszczególne orientacje i nurty pedagogiki.

Retorycznie pyta K. Denek:

Czy istnieje dla nauk o edukacji i praktyki szkolnej coś bardziej racjonalnego niż poszukiwanie sensu życia ludzkiego? Wyraża go świat wartości. Są one podstawą tożsamości, podmiotowości, fundamentem zdrowia psychicznego i autokreacji uczestników procesu kształcenia. A Morszczyńscy dodają: „Kształtowanie człowieczeństwa, jako istoty człowieka, polega na wzmagananiu intensywności jego istnienia dzięki wartościom, w dużej mierze tym, które są ukazywane i urzeczywistniane przez wychowawców, nauczycieli i uczniów” (Denek 2003, s. 46).

W praktyce pedagogicznej już na etapie formułowania celów konstruowanych sytuacji dydaktyczno-wychowawczych wyraziście powinniśmy określać funkcje prakseologiczne i pedagogiczne wartości, które mają być w danym przypadku osnową tych działań. W pedagogice pracy mamy z tym pewne trudności. Poszukujemy odpowiedzi na pytanie o funkcje wartości w działaniach pedagogicznych. Odpowiedzi nie są jednolite. Różni autorzy prezentują odmienne katalogi tych funkcji i wskazują na ich zróżnicowane znaczenie. Funkcje, jakie pełnią wartości w wychowaniu, najczęściej wymieniane to: celowościowa, treściowa, sytuacyjna, informacyjna, integrująca i determinująca⁴.

Funkcja celowościowa wynika z faktu, iż wartości mają swoistą moc, cenność, siłę woli ku sobie, dlatego stanowią cel ludzkich dążeń. Urzeczywistnienie wartości jest celem wychowania. Funkcja treściowa wartości wyraża się w tym, że stanowią one źródło i treść wychowania. Wychowanie bez wartości jest wychowaniem człowieka bez jego człowieczeństwa. Funkcja sytuacyjna wskazuje na to, że istotą wychowania jest wprowadzanie wychowanków w świat wartości, a proces wychowania jako system sytuacji dydaktyczno-wychowawczych pozwala na włączanie wychowanków w ciągle dla nich nowe i atrakcyjne sytuacje. Funkcja informacyjna obejmuje analizę preferowanych wartości, a i ich urzeczywistnianie pozwala określić, na ile jest to ktoś taki, a nie inny (np. sprawiedliwy, odpowiedzialny). Funkcja determinująca wskazuje, że to system wartości determinuje preferencję celów wychowawczych. Realizuje się te, które są związane z uznawaniem przez wychowawcę systemem wartości⁵.

Ta wielorakość funkcji wartości upoważnia do przyjęcia stwierdzenia, że praca rozumiana jest jako wartość uniwersalna, dzięki której powstają i funkcjonują wszystkie inne wartości. Stanowi więc podstawowy miernik wartości człowieka. Jan Paweł II kiedyś napisał: „(...) praca jest dobrem człowieka, dobrem jego

⁴ A. Gurycka (1979, s. 165) wymienia trzy funkcje wartości w kontekście celów wychowania: wyodrębniającą, modelującą i kontrolną (por. także: Denek 1998, s. 20).

⁵ Z pięciu podstawowych funkcji metodologicznych (tj. deskryptywnej, eksplikatywnej, prakseologicznej, prognostycznej i wartościującej) dotychczas w badaniach pedagogicznych dominowały dwie z nich: eksplikatywna i prakseologiczna. Wszak znane jest stwierdzenie, że pedagogika jest nauką teoretyczno-praktyczną. Wydaje się, że ten stan rzeczy decyduje także o trudnościach w określeniu odrębności metodologicznej i teoretycznej nauk pedagogicznych.

człowieczeństwa – przez pracę bowiem człowiek nie tylko przekształca przyrodę, dostosowując ją do swoich potrzeb, ale także urzeczywistnia siebie jako człowieka, a także poniekąd bardziej staje się człowiekiem”. Jednakże trzeba w pracy zachować pewien umiar, gdyż nerwowa gonitwa i przemęczenie niszczą człowieka i jego rodzinę.

4. Praca wartością egzystencjalną człowieka widzianego jako osoba ludzka

Praca, jakkolwiek by jej nie rozumieć, stanowi istotny system zjawisk ludzkiej aktywności, ponieważ zabezpiecza egzystencję, określa miejsce jednostki w hierarchii społecznej, jest podstawowym warunkiem niezbędnym do założenia własnej rodziny, daje radość oraz niezależność osobistą.

Człowiek jest istotą twórczą i nie potrafi być biernym obserwatorem otaczającego go świata. Aktywność jest zaś nieodzownym warunkiem zaspokojenia potrzeb, chcemy być czynnymi emocjonalnie, fizycznie i umysłowo. Każdy z nas jest świadomy, że dla osiągnięcia celu musimy pracować rzetelnie i uczciwie. Pracując, wytwarzamy wielorakie dobra materialne lub kulturalne, z których korzystają przyszłe pokolenia. Wytworzone w procesach pracy dobra służą potomnym za miernik naszej osobowości i decydują o tym, czy dany człowiek wejdzie na trwałe do historii.

5. Praca siłą etyczną

W ujęciu etyki normatywnej praca jest wielowymiarową wartością. Jest dobrem człowieka i dobrem jego człowieczeństwa. Aksjologia podkreśla, że praca jest powiązana z prawdą, dobrem i pięknem, buduje godność, wolność i odpowiedzialność pracującego człowieka. Jest powiązana z licznymi wartościami obecnymi na danym etapie życia człowieka. Odkrywamy te wartości przez doświadczenia aksjologiczne przeżywane w procesach pracy.

Przywołajmy w tym miejscu tylko charakterystyczny wzgląd badań subdyscyplin etyki normatywnej, aby przez to ukazać zakres problematyki badań pedagogiki pracy stąd wynikający.

Agatologia wskazuje na wielowymiarowość dobra zawierającego się w pracy i generowanego w procesach pracy oraz procesach korzystania z jej wyników. Obejmuje bowiem: dobro pożyteczne czy użytkowe (*bonum utile*), dobro godziwe (*bonum honestum*), czyli odpowiadające godności człowieka, wyrażające, pomnażające i afirmujące tę godność. Praca jest także dla wielu osób dobrem przyjemnym (*bonum delectabile*), ale i uciążliwym (*bonum arduum*). Jest wreszcie dobrem wspólnym (*bonum commune*), kreującym więzi społeczne, budującym wspólnoty. Co oznaczają te odniesienia dla interpretacji zjawisk pracy człowieka?

Deontologia stawia w centrum uwagi pojęcie powinności (obowiązku) pracy człowieka. Jako teoria powinności zajmuje się głównie zagadnieniami norm etycznych oraz czynników decydujących o moralnej wartości czynów ludzkich.

Praca wynika z poczucia obowiązku, powinności człowieka. Wskazując na znaczenie rozumności, interesuje się poczuciem obowiązku pracy jako powinnością wobec siebie i innych. Każdą normę powinnościową rozpatruje się przez samo pojęcie powinności lub fakt rozkazu, nakazu, konieczności czy obowiązku. Powinność to nakaz, obowiązek, konieczność natury moralnej.

Kategoria powinności była przedmiotem wielu analiz filozoficznych i etycznych. Normę powinnościową rozpatruje się zwykle przez samo pojęcie powinności lub fakt rozkazu. Jak zauważa S. Wołoszyn:

(...) pojmowanie powinności przez „obowiązek” odnosi ją do podmiotów działających (...). Kiedy mowa o powinności-obowiązku, mamy na myśli raczej „obowiązek wewnętrzny”, czyli oparty na własnej mojej ocenie, nie zaś „obowiązek zewnętrzny”, opatrzone sankcjami. To drugie rozumienie powinności zbliżałoby je do prawa „stanowionego”. (...) w sensie aksjologicznym powinność jest rozumiana jako racja ostateczna jakiegoś działania (...). Na pytanie o to, dlaczego tak powinieniem, odpowiadamy wówczas „powinieniem, bo powinienem” (Wołoszyn 1977, s. 11).

Etyka odpowiedzialności stawia w centrum uwagi gotowość człowieka do ponoszenia konsekwencji swoich postępowań; interesuje się wytyczaniem zadań, dyrektyw (zobowiązań pracującego człowieka). Poszukuje odpowiedzi na pytania: co znaczą określenia: a) człowiek odpowiedzialny za...; b) człowiek odpowiedzialny wobec...?, co znaczy poczucie odpowiedzialności w ogóle, a poczucie odpowiedzialności w pracy, za pracę, za wyniki pracy?

Aretologiczne analizy zjawisk pracy stawiają w centrum uwagi pojęcie cnoty (*areté* – ‘cnota’). Aretologia interesuje się formułowaniem norm moralnie pozytywnego postępowania, prowadzących do osiągnięcia pożądanego celu (Bitner, Stępień 2000). Do najistotniejszych cnót zaliczane są cztery cnoty antyczne, wymienione przez Platona, które zostały przyjęte przez teologię chrześcijańską i nazwane kardynalnymi, naturalnymi lub przyrodzonymi. Należą do nich: roztropność, sprawiedliwość, umiarkowanie, męstwo. Przykładowo, mówiąc o tzw. cnotach obywatelskich, wymienia się: dyscyplinę wewnętrzną, odpowiedzialność, tolerancję, uspołecznienie, uczciwość, sprawiedliwość (Wyszyński 2001; por. także: Furmanek 2010b, s. 103–114).

W etyce współczesnej interesuje nas gotowość do realizowania wartości duchowych w myśleniu i działaniu osoby ludzkiej. W tym kontekście odnosimy analizy zjawisk pracy do osoby pracującej, do opisu jej sfery duchowości. Tutaj także otwiera się nieobecna w badaniach pedagogiki pracy problematyka obrazu aksjologicznego ludzi pozbawianych pracy (Furmanek 2013e, s. 45–61).

6. Praca człowieka zjawiskiem kulturowym i cywilizacyjnym

Spółeczny i kulturowy charakter pracy rzutuje na procesy wychowania ku wartościom pracy. Płaszczyzna wspólnego doświadczania życia, kultury i pracy nadaje pedagogice pracy charakter nauki humanistycznej o orientacji społecznej. Praktyka pedagogiczna w tym zakresie to wspólnota doświadczania wartości. Oznacza to potrzebę prowadzenia systematycznych i ciągłych badań nad istotą pracy człowieka w zmieniającej się rzeczywistości. Wyniki tych badań wskazują, że współcześnie praca człowieka jest nowym zjawiskiem. Twierdzenie o nowej pracy człowieka ma swoje konsekwencje metodologiczne (Furmanek 2014).

Zainteresowanie pracą człowieka w ujęciu historycznym – jako wczoraj, dziś i jutro – wyznacza ważną linię charakteryzującą ten wycinek problematyki pedagogiki pracy w jego wertykalnym ujęciu. Szczególnie jest to ważne w Polsce w związku z przemianami, jakie dokonują się od 1989 r. Może to być odniesieniem do rozwinięcia oczekującej na budowę pedagogicznej teorii pracy człowieka (Furmanek 2006). W jej obrębie powinniśmy objąć zainteresowaniem te wszystkie problemy, które wiążą się z przemianami świadomości osobowej i społecznej w zakresie funkcji pracy w zmianie jakości życia człowieka. Sięgając do historii, ukazanie tego, jak postrzegano pracę w różnych ustrojach społeczno-politycznych i ekonomicznych, powinno zaowocować wyeksponowaniem przemian dotyczących miejsca człowieka w różnych systemach pracy, ale także ukazaniem ewolucji poglądów, począwszy od przedmiotowego ujmowania człowieka, dochodząc do podmiotowego jego traktowania.

Wskazanie na to, że celem pracy było zawsze doskonalenie człowieka i świata, daje jednoznaczne odniesienia pedagogiczne. Jakość życia człowieka jest związana z jakością człowieka i jakością świata. Te trzy kategorie, analizowane z perspektywy ludzkiej pracy, wyznaczają kolejne pola problematyki badań współczesnej pedagogiki pracy. Problematyka aksjologicznych i teleologicznych wymiarów pracy osoby ludzkiej w procesach wychowania jawi się jako droga konieczna do przyjęcia i wpisania jej w system powszechnego, obowiązkowego wychowania w szkole. Tutaj również pojawiają się kolejne nowe obszary badań pedagogiki pracy.

Moralny sens i moralna wartość pracy polegają na ścisłym jej powiązaniu z podstawowymi wartościami humanistycznymi. Pedagogika pracy należy do nauk humanistycznych i społecznych. Zatrzymajmy się na pierwszym z jej wymiarów.

BIBLIOGRAFIA

- Bitner B., Stepien K. (2000), *Wprowadzenie do etyki zawodowej*, Poznań: Wydawnictwo eMPi2.
- Chafas K. (2003), *Wychowanie ku wartościom. Elementy teorii i praktyki*, t. 1, Lublin–Kielce: Wydawnictwo Jedność.
- Denek K. (1998), *O nowy kształt edukacji*, Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit.
- Denek K. (2001), *Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Denek K. (2003), *Dziecko w świecie wartości*, t. 1, Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Furmanek W. (2002), *Edukacja wobec poliparadygmatyczności nauk o niej*, [w:] *W kręgu edukacji, nauk o niej i społeczeństwa*, Poznań: Wydawnictwo UAM.
- Furmanek W. (2003), *Poliparadygmatyczny charakter badań pedagogicznych*, [w:] J. Kuźma, J. Morbitzer (red.), *Nauki pedagogiczne w teorii i praktyce edukacyjnej*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe AP.
- Furmanek W. (2006), *Zarys humanistycznej teorii pracy*, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.
- Furmanek W. (2008), *Zniewolenie przez pracę a problematyka pedagogiki pracy*, [w:] R. Gerlach (red.), *Edukacja i praca. Konteksty – wyzwania – antynomie*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Furmanek W. (2010a), *Praca człowieka w perspektywie wartości. Refleksje z lektury książek prof. Z. Wiatrowskiego*, „Szkoła – Zawód – Praca”, nr 1.
- Furmanek W. (2010b), *Cechy pracującego człowieka obiektem badań współczesnej pedagogiki pracy (inspiracje kardynała Stefana Wyszyńskiego)*, [w:] L. Marszałek, A. Solaka (red.), *O społeczeństwie, wychowaniu i pracy w myśli Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Furmanek W. (2013a), *Godność obiektem badań nauk humanistycznych*, [w:] W. Furmanek (red.), *Wartości w pedagogice. Wolność, odpowiedzialność, godność we współczesnej pedagogice*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Furmanek W. (2013b), *Humanistyczna pedagogika pracy. Charakterystyka dyscypliny naukowej*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Furmanek W. (2013c), *Humanistyczna pedagogika pracy. Praca człowieka*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Furmanek W. (2013d), *Pedagogika wobec wyzwań współczesności*, „Annales UMCS. Sectio J”, t. 26.
- Furmanek W. (2013e), *Etyczne wymiary współczesnej pracy człowieka*, „Labor et Educatio”, nr 1.
- Furmanek W. (2014), *Nowa praca człowieka w cywilizacji informacyjnej*, Międzynarodowa Konferencja Naukowa w Ciechocinku (maj).
- Furmanek W. (w druku), *Humanistyczna pedagogika pracy. Jakość życia obiektem badań*.
- Gurycka A. (1979), *Struktura i dynamika procesu wychowawczego*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Nowak M. (2000), *Problemy pedagogiki otwartej*, Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Stańczyk P. (2013), *Człowiek, wychowanie, praca w kapitalizmie. W stronę krytycznej pedagogiki pracy*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Wołoszyn S. (1977), *Kategoria „powinności” jako podstawowa aksjologiczna kategoria pedagogiki – jak ją rozumieć?*, [w:] T. Kukułowicz, M. Nowak (red.), *Pedagogika ogólna. Problemy aksjologiczne*, Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
- Wyszyński S. (2001), *Duch pracy ludzkiej*, Warszawa: Wydawnictwo im. Stefana Kardynała Wyszyńskiego Soli Deo, PAX.

SUMMARY

The statement (which is accepted in humanistic pedagogy of work) that human work is a value and a sphere in which values become a reality, still calls for interpretation. The author makes such an attempt by outlining the characteristics of human work. The way of presenting human work in axiological and ethical perspective indicates that it is a phenomenon owing to which changes in both man and his environment are taking place. This, in turn, should be used by pedagogy in order to support man in his life-long development.

Keywords: the work of human values; anti-values; axiology; culture